

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

The European Debt Crisis, the Quality of Institutions and Economic Growth in Bulgaria

Mitko Dimitrov

2017

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/82764/>

MPRA Paper No. 82764, posted 27 November 2017 19:42 UTC

ЕВРОПЕЙСКАТА ДЪЛГОВА КРИЗА, КАЧЕСТВОТО НА ИНСТИТУЦИИТЕ И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ

Митко Димитров¹

В тази студия се изследва влиянието на Европейската дългова криза и качеството на институциите върху икономическия растеж в България в предприсъединителния период и в периода на членство в ЕС. Европейската дългова криза прекъсна възходящото развитие не само на българската, но и на икономиките на всички страни-членки на ЕС. В сравнителен план се оценява тежестта на кризата за всяка страна и значението на политиката към Брутния държавен дълг и динамиката на икономическото развитие за преодоляване на кризата. Качеството на институциите се извежда като един от основните фактори, които пречат или помагат на икономическия растеж.

Периодизация на икономическото развитие на България

Периодизацията на развитието, от гледна точка на членството в ЕС, е сравнително лесна. Периодите са два – предприсъединителен (1990-2006 г.) и членство в ЕС (2007-).

Предприсъединителният период продължи 17 години и се разделя на няколко под периода. Началото на процеса беше поставено през 1990 г., когато с решение на Великото народно събрание, България официално заяви желанието си да стане пълноправен член на Европейските общности. Трябваше да минат пет години за да бъде подадена официална молба за членство в Европейския съюз (ЕС), а след това, още две години за подготовка за преговори. Преговорите по отделните глави започнаха в началото на 2004 г. и завършиха сравнително бързо – за 4.5 години, но страната трябваше да изчака още 2.5 години и на 01.01.2007 г. България стана официално член на ЕС.

Периодите, от гледна точка на икономическото развитие, са по-различни. Първият период (1990-1996 г.) като цяло може да бъде определен като

¹ Проф. Митко Димитров е от Институт за икономически изследвания на БАН.

негативен, защото БВП намаля под 65%, а промишленото производство – под 50% от първоначалното си равнище. Вторият период (1997-2008 г.), като цяло е положителен и се характеризира със сравнително високи темпове на растеж. През 2009-2011 г. икономическото развитие на страната беше прекъснато от Световната финансово-икономическа криза. БВП намаля с 5%. От 2012 г. икономиката постепенно се възстановява, като темповете на растеж започнаха от ниски (1-2%/година) през първите години след кризата, до умерени (3-4%/година) през последните години.

Фигура 1

Периодизация на икономическото развитие на България

Година	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Според присъединяването към ЕС	Желание за членство			Официална молба			Подготовка за преговори			Преговори			Изчакване			Членство в ЕС												
Според икономическото развитие	Първи период						Втори период										Криза		Трети период									
Темпове на растеж на БВП	-9.1	-11.7	-7.3	-1.5	1.8	2.9	-9.4	-0.5	4.2	-5.5	5.5	5.9	8.3	6	7.2	7.9	7.7	8.1	6.8	-3	2	2.6	0.6	1.4	1.9	4	4.1	

Има ли връзка между двете периодизации? Обикновено се очаква, че членството в Евросъюза ще даде тласък на икономическото развитие и страната ще започне да расте с по-високи темпове. За България това не е така. Разбира се, кризата в света и особено в Европа, която започна 2008-2009 г., оказва своето влияние. Но това не е цялото обяснение.

Най-силният период в икономическото развитие на България е периода 1997-2008 г., т.е. преди членството в ЕС, защото тогава институциите започнаха реално да се променят. По време на преговорния процес всяка страна, преговаряща за пълноправно членство трябва да отговори на изискванията и да направи промени в законодателството и институциите си за да станат те съвместими с тези на ЕС. Реалните промени и реалната перспектива за членство увеличават доверието в бизнеса. Инвестициите на местния бизнес и преките чуждестранни инвестиции достигнаха в този период най-високото си равнище и това се отрази на темповете на растеж.

Влияние на Кризата върху икономическото развитие на ЕС и на България

Когато се обсъждат по-ниските темпове на растеж през последните години, най-често за причина се посочва влиянието на кризата. Кризата, която е факт и обхвана целия свят. Най-лесното обяснение е, че България преживя криза, светът преживя криза, от която някои страни още не са излезли, и затова темповете на растеж на икономиката са ниски и не можем да имаме толкова добър растеж, колкото имахме преди кризата или колкото ни се иска да имаме.

Тезата, която поддържам е, че основния проблем за недостатъчния икономическия растеж в България не е в кризата.

Кризата оказва влияние върху целия свят, в това число и върху България. Влиянието ѝ върху България е именно заради останалия свят, защото ако основните ни търговски партньори са в криза, естествено е това да се отрази и върху нашето развитие. Но ако погледнем в сравнителен план, България се представя добре на фона на останалите страни членки на ЕС.

На табл. 1 се сравняват страните от Европейския съюз, според това колко години им трябваша или им трябват още, за да излязат от кризата.

Таблица 1

Години за излизане от кризата на страните-членки на ЕС

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	год.
Полша	4.6 ^a	1.3 ^a	2.1 ^a	3.7 ^a	5.2 ^a	3.5 ^a	6.3 ^a	7.1 ^a	4.2 ^a	2.7 ^a	2.6 ^a	5.0 ^a	1.6 ^a	1.5 ^a	3.3 ^a	3.9 ^a	2.8 ^a	3.4	3.3	3.1	3.0	3.0	0
България	5.5	5.9	8.3	6	7.2	7.9	7.7	8.1	6.8	-3	2	2.6	0.6	1.4	1.9 ^p	4.0 ^p	4.1 ^p	2.8	2.5	2.5	2.5	2.5	3
Германия	2.9	1.6	-0.1	-0.7	1.3	0.9	3.9	3.5	1.4	-5.3	4.3	3.7	0.3	0.2	1.5	0.9	1	1.4	1.4	1.3	1.3	1.2	3
Малта	.	-0.2	2.2	1.9	-0.2	3.1	1.5	3.6	2.7	-3.2	3	1	1.8	3.6	7.1	5.9	4.2	3.4	3.1	3.1	3.0	3.0	3
Словакия	1.1	3.7	4.5	5.4	5.2	6.7	8.4	10.7	5.4	-5.6	4.8	3.4	1.5	1.4	2.5	3.8	3.1	3.3	3.7	3.8	3.7	3.7	3
Литва	4.6	7.4	7.6	11.4	7.8	9.5	9.1	12.4	3.7	-13.9	3.8	8.5	5.2	4.6	4.4	2.7	3.6	3.0	3.3	3.6	3.6	3.3	4
Румъния	2.5	5.7	8.7	6	9	4.8	8.7	8.5	10.3	-6.3	-0.2	1.6	1.1 ^b	3.9	3.5	4.4 ^p	5.1 ^p	3.8	3.3	3.3	3.3	3.3	5
Латвия	6.4	7.8	8.4	9.5	9.5	11.9	12.9	10.8	-2.6	-12.9	-1.7	8.4	5.3	3.7	3.1	3.6	2.8	3.4	3.7	3.9	3.9	4.0	6
Унгария	4.5	4	4.8	4.1	5.2	4.6	4	0.6	1.1	-6.4	0.9	2	-1.1	2.4	4.3	3.4	2.2	2.5	2.4	2.2	2.1	2.1	6
ЕС (28)	3.6	2	1.1	1	2.2	1.6	2.9	2.7	0	-4.6	1.8	1.5	-0.7	0.1	1.5	1.9	1.6						7
Чехия	4.4	3.4	1.9	3.6	4.9	6.3	6.5	5	1.6	-5.4	2	2	-0.9	-0.5	2.6	5.1	2.4	2.7	2.4	2.2	2.2	2.2	7
Естония	8.8	7	6.8	8.1	7	10	10.9	8.4	-5.1	-14.6	2.4	7.9	4.7	2.3	3.2	1.9	1.9	2.5	2.9	3.1	3.2	3.3	7
Ирландия	8.1	4.2	4.5	1.4	4.8	3.6	2.8	2.1	-6	-5.5	1.3	2.6	-0.2	1.4	8	24.8	4.2	3.2	3.1	2.8	2.8	2.8	7
Швеция	4.6	1.3	1.7	2	3.9	2.4	4.1	2.6	-1.3	-6	5.1	1.9	-1	0.4	1.6	3.4	2	2.6	2.2	2.2	2.0	2.0	7
Австрия	3.1	1	1.2	0.3	2.1	1.4	2.8	3.3	1.2	-4	1.7	2.5	0.3	-0.5	-0.1	0	0.2	1.2	1.2	1.1	1.1	1.1	8
Белгия	3.4	0.5	1.3	0.4	3.2	1.5	1.8	2.6	-0.1	-3	1.8	0.9	-0.6	-0.5	1.2	1	0.7	1.4	1.4	1.4	1.5	1.5	8
Франция	3.2	1.2	0.4	0.1	2	0.8	1.7	1.7	-0.4	-3.4	1.5	1.6	-0.3	0.1	0.4	0.6 ^p	0.8 ^p	1.3	1.6	1.7	1.8	1.8	8
Нидерландия	3.5	1.4	-0.5	-0.2	1.7	1.9	3.4	3.5	1.3	-4.3	0.9	1.2	-1.4	-0.5	1	1.8 ^p	1.6 ^p	1.6	1.8	1.8	1.7	1.6	8
Великобритания	3.4	2.3	2	3	2	2.2	1.8	1.7	-1.4	-5	1.1	0.7	0.6	1.3	2.3	1.4	1.1	1.1	1.7	1.8	1.9	1.9	8
Еврозона (19)	3.5	1.8	0.5	0.1	1.8	1.1	2.8	2.5	-0.1	-4.8	1.8	1.4	-1.1	-0.5	1.1	1.7	1.4						9
Дания	3.4	0.5	0.1	0.1	2.4	2	3.6	0.5	-1.1	-5.4	1.4	0.9	-0.1	0.5	1.1	0.9	0.8	1.4	1.7	1.8	1.9	1.8	9
Словения	3.9	2.8	3.7	2.8	4.3	3.8	5.3	6.4	3.1 ^b	-8.7	0.9	0.5	-2.9	-1.3	2.9	2.2	3.1	1.8	1.6	1.6	1.6	1.5	10
Хърватия	.	6.5 ^p	5.1 ^p	5.6 ^p	4.0 ^p	4.1 ^p	4.8 ^p	5.1 ^p	2.1 ^p	-7.3	-1.4	-0.1	-1.8	-0.8	-0.1	3.2	3.7	2.1	2.2	2.3	2.3	2.0	10
Португалия	3.1	1.2	0.2	-1.3	1.6	0.6	1.4	2.3	0.1	-3.1	1.9	-1.7	-3.6	-0.6	1.4	2	1.7	1.1	1.2	1.2	1.2	1.2	10
Люксембург	6.8	1.4	2.7	0.4	2.2	1.6	3.6	6.6	-3	-6.1	2.9	0.2	-2.6	1.4	3.2	2	1.6	3.1	3.3	3.2	3.1	3.0	11
Испания	4.8	3.5	1.2	1.3	1.6	1.8	2.5	1.8	-0.5	-4.4	-0.4	-1.4	-3	-1.3	1.7	3.5	3.1	2.2	1.9	1.9	1.8	1.6	11
Финландия	5.4	2.3	1.4	1.8	3.6	2.4	3.7	4.7	0.3	-8.7	2.5	2.1	-1.9	-1.2	-1.1	-0.3	1.7	1.1	1.3	1.5	1.6	1.6	13
Кипър	4.6	2.5	2.2	1.2	3.2	2.2	2.8	2.6	1.3	-4.4	-1.3	-2.2	-4.6	-5.7	-0.4	2.3	2.4	2.2	2.3	2.2	1.9	2.0	15
Гърция	3.5	3.6	3.5	5.5	4.8	0.3	5.3	3	-0.6	-4.6	-5.6	-9	-6.8	-2.5	1	0.4	0.4	2.8	3.1	2.8	2.4	1.8	19
Италия	3.7	1.7	0	-0.4	0.8	0.3	1.6	0.9	-1.8	-6	1.3	0.2	-3.3	-2.2	-0.1	0.9	1.1	0.9	1.1	0.9	0.9	0.9	22

Източник: База данни на Евростат - <http://www.nsi.bg/bg/content/11472/>, International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2016.

От страните-членки на ЕС, единствено Полша премина през кризата без намаление на БВП. След нея има четири страни, сред които България, на които им трябваша 3 години, за да преодолеят намалението на реалния БВП на глава от населението. Показателят, който се използва за сравнение се влияе положително от намаление на населението, но това не е толкова значим фактор и не е основната причина за доброто представяне на България. Има и други страни, чиито население намалява, но те са по-надолу в таблицата.

В долната част на табл. 1 са страните, които все още (2016 г.) не са излезли от кризата. Това са Словения, Хърватска и Кипър от новите страни-членки и Португалия, Люксембург, Испания, Финландия, Гърция и Италия от старите страни-членки на ЕС.

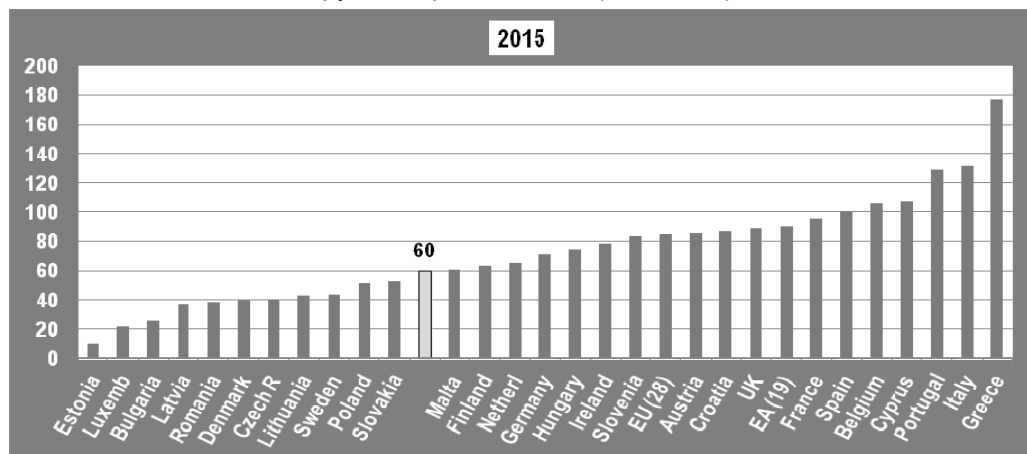
Основният въпрос, на който ще търсим отговор при следващия анализ, е защо кризата засегна по толкова различен начин отделните страни?

Най-близкият отговор е величината на дълга – страните с голям Брутен държавен дълг (БДД) не могат да го обслужват и това се отразява негативно на икономическото им развитие.

Световната финансова и икономическа криза се отрази много тежко върху голяма част от европейските икономики, защото се прояви и като суверенна дългова криза. Има съществена разлика в резултатите на различните страни (фиг. 2). Брутният държавен дълг на 11 страни е под границата от 60% от БВП. На другият полюс са 6 страни, чиито дълг надхвърля критичните 100% от БВП. В най-тежко положение са Гърция (179%), Италия (133%) и Португалия (130%).

Фигура 2

Брутен държавен дълг (% от БВП)

Източник: Eurostat.

Показани са данните за 2015 г., защото през тази година ЕС като цяло достигна предкризисното равнище на БВП на човек от населението от 2009 г. За

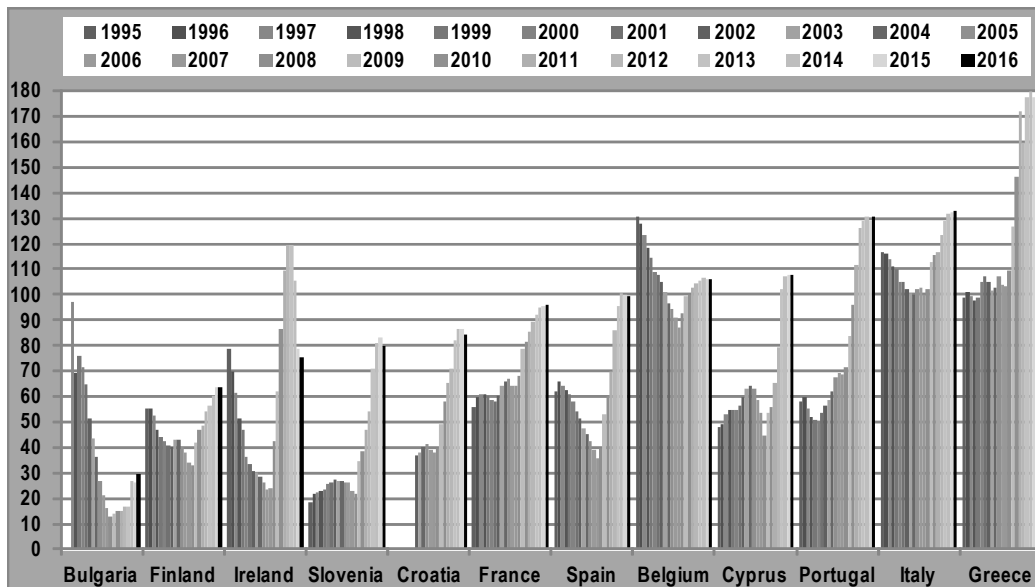
отделните страни-членки продължителността на кризата е различна – от нула до 22 години.

Дълг се натрупва в резултат на определена политика. Много важно е да се проследи, дали правителствата на тези страни са осъзнавали, че високото равнище на дълга е проблем за макроикономическата стабилност и дали са провеждали политика на неговото намаление преди кризата, когато това е било възможно.

На фиг. 3 е показано движението на Брутния държавен дълг на страни-членки на ЕС преди и по време на кризата. В извадката са включени страни, които имат или са имали висок държавен дълг.

Фигура 3

Промени в Брутния държавен дълг (1995-2016 г.) (% от БВП)

Източник: Eurostat.

Белгия, Италия, България, Ирландия и Испания намаляват равнището на БДД, като при последните три страни то е под 60% от БВП. Най-значително е намалението при България, чиито дълг се понижи от 79% от БВП през 1997 г. на 13% през 2008 г.

Останалите страни от извадката допускат увеличение на БДД. Това няма да е проблем, ако началното равнище е ниско, а средствата се използват ефективно. Политиката на увеличаване на задлъжнялостта става опасна за макроикономическата стабилност на страната, когато кредити се вземат не за да се решат проблемите, а за да се отложи тяхното решаване. Инициира се една спирала, от която правителствата нямат воля да излязат. В случаят с Гърция

положението е по-тежко, защото равнището на БДД е много високо, а в годините на успешно икономическо развитие гръцките правителства не правят усилия да го намалят.

По време на кризата, всички страни от ЕС, с изключение на Малта, увеличиха държавния си дълг. Това е факт и в известна степен е нормално да се случи. Въпросът е, защо за една част от страните това се превърна в проблем и вече 10 години те не могат да излязат от кризата?

На първо място, важен е размерът на нарастването на БДД. Като правило, страните, които преди кризата не са провеждали политика на намаление на дълга, не могат да се справят с неговото увеличение по време на кризата. Поведението на политическата класа, а също и очакванията на населението са такива, че не предполагат спазването на финансова дисциплина с цел да се възстанови макроикономическото равновесие.

Нека да сравним поведението на Ирландия и Гърция. През първите четири години на кризата БДД на Ирландия се увеличи от около 20 на 120% от БВП. Правителството на Ирландия предприе веднага дисциплиниращи мерки, които гражданите приеха като необходими и полезни и през 2016 г. БДД намалю до 75% от БВП. Тази политика позволи на страната да излезе от кризата през 2014 г.

Гърция е страната, при която и трите показателя – равнище на дълга, увеличение преди кризата и увеличение по време на кризата се проявяват с най-силен отрицателен знак. Основната причина за тези резултати е политиката на гръцките правителства, които са се заблуждавали, че една икономика може да се развива нормално с Брутен държавен дълг, равен на БВП и не са направили нищо за неговото намаление във времето, когато икономиката се е развивала успешно.

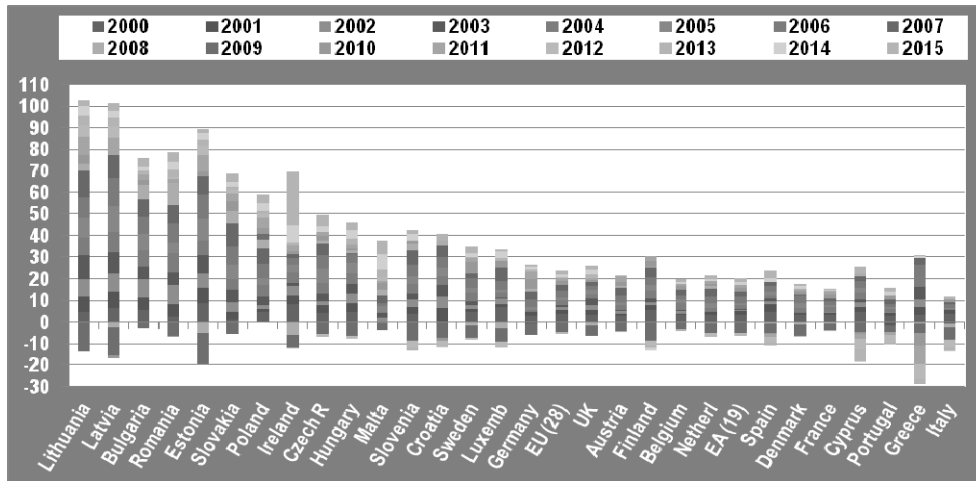
Когато търсим обяснение за различната продължителност на кризата при отделните страни-членки на ЕС, трябва да имаме предвид и икономическата динамика.

През последните 20 години прибалтийските страни, България, Румъния, Словакия, Полша и Ирландия се развиват с по-високи темпове от останалата част на ЕС (фиг. 4).

Динамиката на една икономика е свързана с продължителността на периода, който е необходим на една страна да възстанови предкризистното равнище на БВП. По-голямата част от страните в горната част на табл. 1, имаха сравнително високи темпове на растеж преди кризата, което им помогна да излязат по-бързо от нея.

Фигура 4

Годишен темп на растеж на БВП на човек от населението (2000-2015 г.)

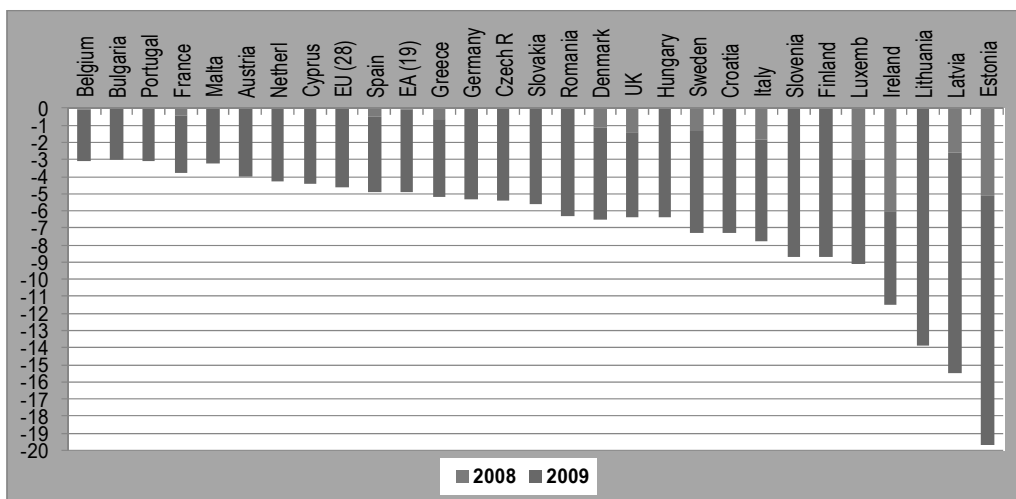

Източник: Eurostat.

Страните, които понесат най-тежко кризата и все още не са излезли от нея, не са страните, които имаха най-голям спад на БВП през първите години на кризата (фиг. 5). Директното влияние на кризата върху БВП най-добре се наблюдава през 2009г., а за някои страни, при които тя започна по-рано, трябва да се вземе предвид и 2008 г. БВП на Естония, Латвия, Литва и Ирландия намалая с 12-20% през 2008-2009 г., но те успяха сравнително бързо да възстановят пред кризисното си равнище. Една от причините е, че те са динамични икономики.

Фигура 5

Намаление на БВП на страните-членки на ЕС за 2008-2009 г. (%)

Източник: Eurostat.

Основната причина за сравнително доброто представяне на България по време на кризата е въвеждането през 1997 г. на Валутния борд. Това осигури по-доброто функциониране на институциите, които са свързани с осигуряването на макроикономическата стабилност на българската икономика. Заедно с ускоряването на реформите, в т.ч. и под влияние на преговорния процес за присъединяването на страната към ЕС, това осигури балансираност на икономиката и сравнително високи темпове на растеж.

България е малка страна с отворена икономика, силно зависима от външните пазари и кризата безспорно оказва влияние върху икономическото ни развитие. Но страната няма толкова големи проблеми както много от другите страни в ЕС.

Качеството на институциите и икономическия растеж в България

През последните 20 години икономиката на България се развива успешно. Темповете на растеж на БВП са сравнително високи, световната икономическа и финансова криза не засегна икономиката толкова тежко, както повечето от страните-членки на ЕС. Но, въпреки това страната не може да преодолее изоставането в равнището на БВП и на доходите на населението.

Когато сравняваме икономическото развитие на България и другите страни, преди всичко, имаме предвид новите страни-членки на ЕС. Изоставането от тази група страни не може да бъде обяснено с исторически и културни различия. Това предизвиква интереса ни към икономическия растеж, който, въпреки постигнатите успехи, трябва да бъде оценен като недостатъчен.

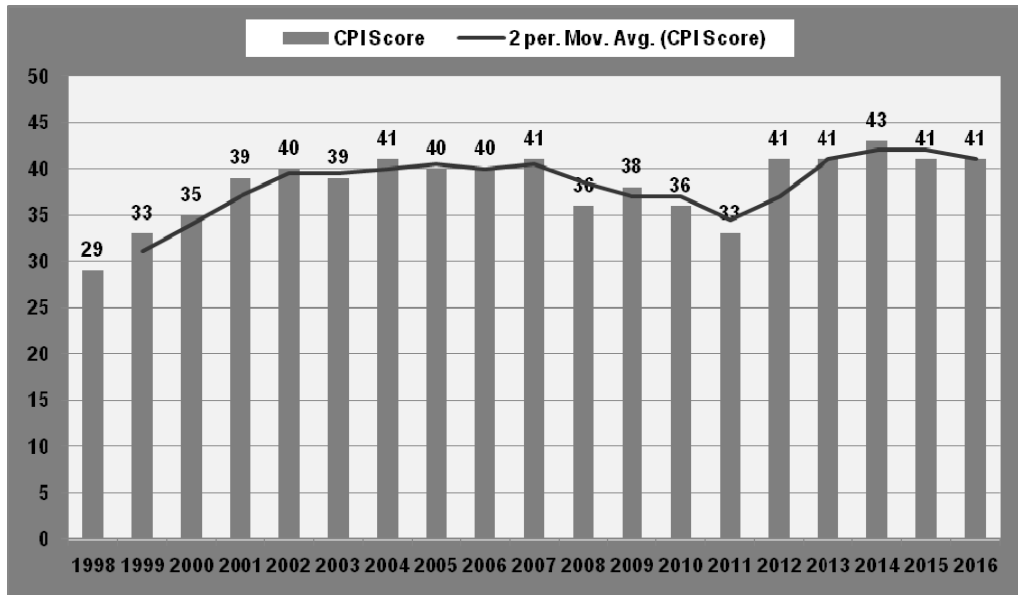
Икономическият растеж зависи от много фактори. Ще изследваме значението на институциите, влияещи върху функционирането на пазарната икономика.

Нормалното функциониране на пазарната икономика се свързва с ефективна администрация, с контролиране на измамното и корумпирано икономическо поведение, с изясняване и защита на правото на частна собственост, регулиране и защита на търговските договори, провеждане на политика срещу монополите и в защита на конкуренцията... Това означава също и реално функционираща демокрация, разделение и контрол между властите, ефективна и независима съдебна система, независими медии и т.н. От цялата тази група ще разгледаме онези от тях, които са най-значими и за които има налична информация.

Икономиката на България работи с много дефекти и като обобщен израз на тези дефекти най-често се посочва равнището на **корупцията** (фиг. 6).

Фигура 6

Индекс на възприемане на корупцията в България, 1998-2016 г.

Източник: CPI.

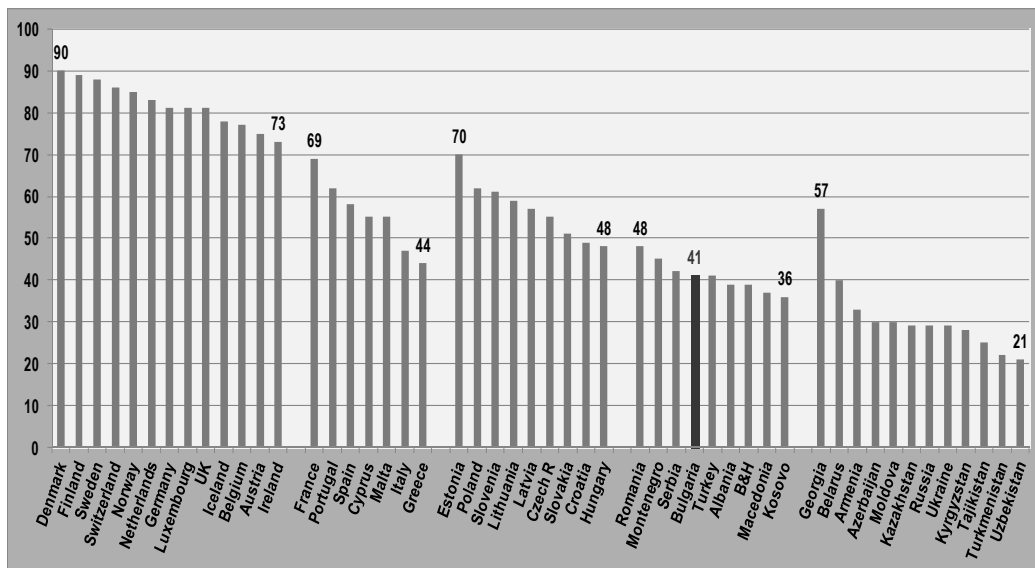
През първите години след 1997 г., когато започна реалната трансформация на икономиката, това се съпровожда от значително увеличаване на прозрачността – от 29 до 40%. Това, върху което искам да ви обърна внимание и което е тревожното е, че от 2002 г. нататък се наблюдава стабилизиране на равнището на корупция на високо равнище. Това са 40% прозрачност, което означава, че 60% от нашия обществен живот и от икономическия живот по някакъв начин е свързан с корупция и това високо равнище се запазва продължително време. Има леки колебания надолу, леки колебания нагоре, но в крайна сметка равнището на прозрачност се движи между 35 и 40%.

Високото равнище на корупцията понякога се обяснява с културата и историческото наследство. Много често нежеланието да се намери решение на въпроса се оправдава именно с това, че навсякъде има корупция и това явление е неизкоренимо.

Наистина, няма страна, в която да няма корупция, но това което трябва да се разбере (фиг. 7) е, че много важни са равнището и степента. Едно е когато в някоя страна има 80-90% прозрачност и корупцията обхваща 10-20% от обществения живот, друго е, когато тя преобладава тотално и определя, характеризира начина на живот и взаимоотношенията в страната.

Фигура 7

Индекс на възприемане на корупцията в страните от ЕС и ОНД, 2016 г.

Източник: CPI.

Културните особености и историческото наследство наистина влияят. В първата група са страните от Северна Европа и развитите страни, и при тях показателите са значително по-добри отколкото във всички останали групи. Но това е едната страна на обяснението, другата страна е, че вътре в групата има разлики между 73 и 90%. Тези различия, според мен, вече се определят от работата на институциите. Това е нещото, което всяка страна може да направи вътре в рамките на тази културна общност и това наследство към което принадлежи.

Същото се вижда и във втората група - Южна Европа, за която общо взето знаем, че навиците на хората са по-различни, личните отношения играят роля, мафията е разпространена. Но вътре в групата пак има разлика, между 44 прозрачност, както е в Гърция (тя влоши резултатите си през последните години) и 69%, както е във Франция. Вътре в рамките на този културен модел, различията зависят отново от работата на институциите и от желанието на правителствата, на гражданите да решат проблемите си.

Същото се наблюдава в Източна Европа – различия между 48 и 70%. Като цяло резултатите са по-лоши от тези в Западна и Северна Европа, но въпреки това има страни, в които институциите работят по-добре.

В нашия регион, Балканите, също има различия. Като цяло позициите са пониски, но има разлика между 36% в Косово и 48% в Румъния, т.е. различията пак зависят от спецификата в съответната страна. България е с 41%, по средата на показателите за региона и далече назад, ако правим сравнение в рамките на Европейския съюз.

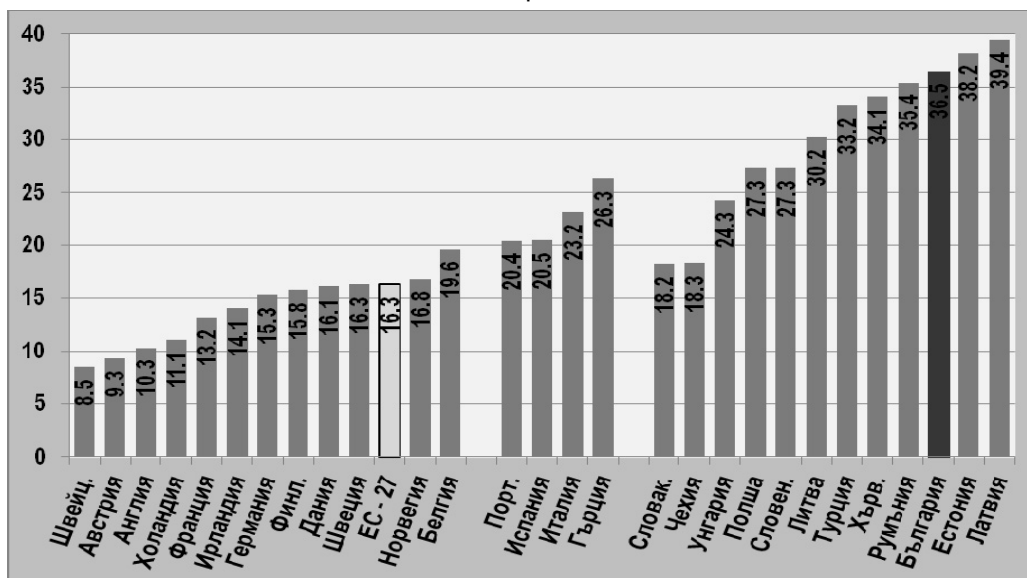
В постсъветските републики също има голяма разлика, въпреки че те са с едно наследство, традиции и т.н. Все пак между отделните страни се наблюдава чувствителна диференциация, между 21 и 57%.

Културата играе роля, наследството играе роля, особеностите играят роля. но основният фактор, върху който гражданите и правителствата могат реално да влияят са работата на институциите.

Друг обобщен показател, това е дела на **сивата икономика**. Резултатите от последното изследване на ВИЗА, не се различават от други подобни изследвания, имат близки показатели.

Фигура 8

Сивата икономика в страните от ЕС, 2013 г.

Източник: ВИЗА.

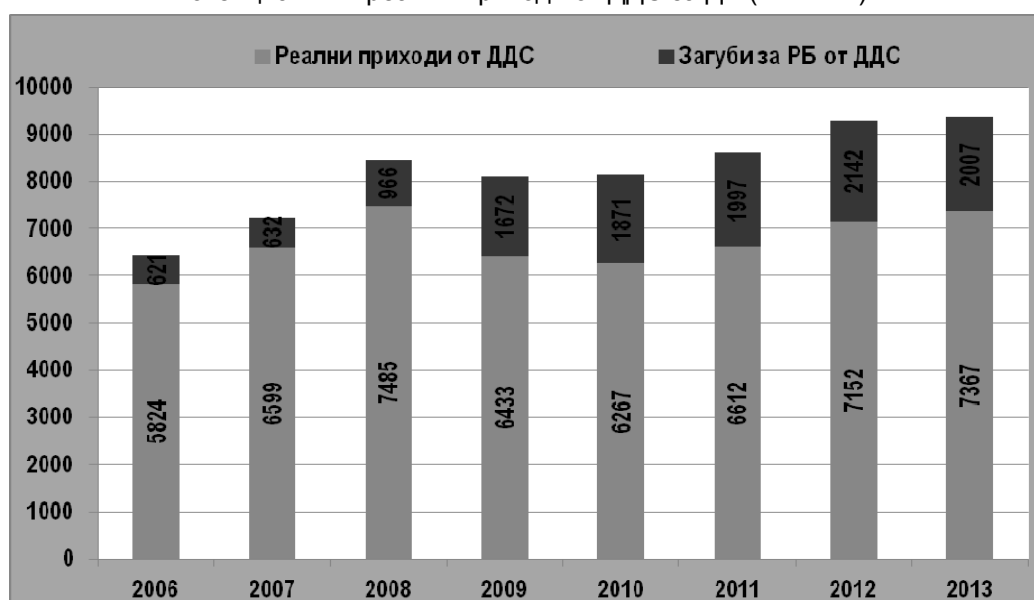
България с 36.5% е сред страните с най-голям дял на сивата икономика, което наистина е много високо равнище. Отново се наблюдават различия в зависимост от културното равнище между отделните групи страни – Западна, Южна и Източна Европа, но вътре във всяка от тези групи пак има разлика, която аз отдавам на ефективната работа на институциите.

На Фигура 8 са сравнени потенциалните **приходи от данък добавена стойност (ДДС)** и това, което реално е постъпило в бюджета. През последните две години, за които има информация, възможностите са били за над 9 млрд. лв., а събраните суми от ДДС са с 2 млрд. лв. по-малко. Това е фактически несъбраното ДДС. Близко 2 млрд. лв. през 2011 г., 2.1 млрд. лв. през 2012 г., малко над 2 млрд. лв. през 2013 г., т.е. става въпрос за много големи суми. Несъбраните суми, които не постъпват в Държавния бюджет, надхвърлят

значително бюджетния дефицит, освен това ще има възможности за допълнително финансиране на публични услуги.

Фигура 9

Потенциални и реални приходи от ДДС за ДБ (млн. лв.)

Източник: НСИ.

Към сумите от несъбрано ДДС трябва да бъдат добавени и акцизите от цигари, от алкохол и митата от хранителни и други продукти. Общата сума на загубите, на несъбраните приходи към бюджета по експертна оценка, са около 3-4 млрд. лв. годишно.

През последните години специализираните агенции на Министерството на финансите отчетат повишена събираемост от ДДС и акцизи. Това показва, че са възможни успешни действия. Необходимо е да се обобщи практиката от няколко години за да се види дали това са нови средства, получени от разширяване на събираемостта и второ, дали този процес ще продължи и след това в годините.

Това върху което искам да обърна внимание е, че данъчните измами са широко разпространени, имат стабилно и устойчиво място, влиянието им върху икономическия живот е значимо. Ако добавим стабилното и устойчиво високо равнище на корупцията, стабилният висок дял на сивата и черна икономика, можем да кажем, че това е много голям рисков фактор, който заплашва стабилността и нормалното функциониране на икономическата система.

Културният и историческият фактор имат значение, но подобряването на ефективната работа на институциите е основния проблем, който трябва и може

да бъде решен. Не може в една страна да има лошо работещи институции, и тя да има добри икономически показатели.

Решаването на посочените проблеми на икономическата среда в България ще се отрази върху икономическия растеж в няколко направления:

- Увеличение на приходите на бюджета, макроикономическа стабилност, възможност за повече инвестиции за недофинансираните сектори – здравеопазване, образование, наука и култура, за транспортна и друга инфраструктура;
- Повишаване на ефективността на публичните инвестиции, в т.ч. от европейските фондове;
- Подобрени възможности за провеждане на политиките за ефективно използване на местните ресурси;
- Подобряване на качеството на работната сила;
- Подобряване на условията за увеличаване на местните и чуждестранни инвестиции.

Когато търсим решение на проблемите, трябва да сме наясно кога и как са възникнали. Логично е да се предположи, че сегашните дефекти във функционирането на икономиката са породени от начина, по който беше осъществена смяната на икономическата система в България. Затова нека да проследим икономическото развитие на страната след 1989 г.

Първият период (1990-1996 г.) от прехода се характеризираха с много ясно изразена и видима за всички схема, насочена към това, което се нарича декапитализация на държавните предприятия, т.е. схема за ограбване на държавните предприятия и прехвърляне на средствата в частни ръце. Това стана първо, като се подмени смисъла на така наречената „корпоратизация на държавните предприятия“. Нейният смисъл беше в това, държавата да се оттегли от директното, оперативното управление на предприятията, да ги регистрира според юридическите форми, които съществуват в страните с пазарна икономика, да избере чрез конкурси подходящи мениджъри и да ги остави да управляват, съобразявайки се със сигналите, които идват от външната национална и международна среда.

От ключово значение за разбиране на проблема и оценяване на процеса на „корпоратизация“ в България е въпроса за контрола. Държавата беше собственик на корпоратизирани предприятия, а основната функция на собственика е да контролира мениджърите по такъв начин, че те да управляват в негов интерес.

На практика българската държава се отказа от контролните си функции, с което създаде условия и дори насърчи мениджърите да декапитализират предприятията, които им бяха предоставени за управление. Това беше осъществено чрез:

- широкообхватна децентрализация на съществуващите обединения, което доведе до многократно увеличаване на броя на новорегистрираните предприятия;
- формално провеждане на мениджърските конкурси;
- неефективно участие на представителите на държавата в Управителните съвети, Надзорните съвети и Съветите на директорите, поради големия брой на предприятията и непрофесионалните мотиви при назначенията;
- несигурността на мениджърите, поради честата смяна на правителствата;
- отсъствие на приватизация;
- „меки“ бюджетни ограничения;
- поддържане на нестабилна макроикономическа среда.

В резултат на това беше наложен порочен модел на функциониране на икономиката, чието основна характеристика е широкото заместване на получаването на доход от икономическа дейност с получаването на рента на основата на политическа и икономическа власт, позиции в бюрократичната система насилие, страх, измама и други неикономически фактори. Този вид рента се извлича основно от държавните предприятия и води до тяхната бърза декапитализация. Но веднъж възникнала, системата се насочва и към новосъздадения частен сектор, с което затруднява допълнително неговото възпроизводство и развитие.

Резултатът беше масивна декапитализация на държавните предприятия, значителен спад на производството, загуба на производства с потенциал за успешно реструктуриране и включване в международното разделение на труда, висока безработица, макроикономическа, социална и политическа нестабилност. И в крайна сметка България достигна до най-ниското си равнище в сравнение с останалите страни-членки на ЕС от Източна Европа, както по отношение на БВП така и на индустриалното производство.

На фиг. 10 се вижда как се променя БВП на глава от населението на България, в сравнение с страните от Централна Европа. В началната точка, през 1990 г. България не е сред най-изостаналите страни, според равнището на БВП на глава от населението. Като изключим Словения и Чехия, които бяха по-развити, България е била в една група с останалите страни, при това не в долната част на графика.

Фигура 10

Източник: Transition Report – 2010, EBRD estimate.

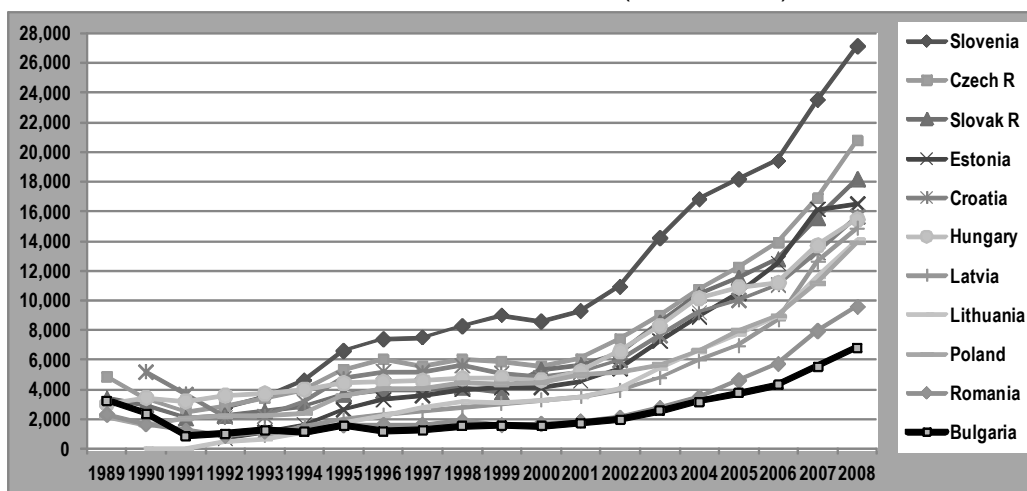
Вторият период (1997-2008 г.) се характеризира с макроикономическа стабилност и умерен растеж на икономиката. Основните причини за това са въвеждането на валутен борд и ускоряване на процеса на реформиране на икономиката. Той беше съпътстван с макроикономическа стабилност, ускорена приватизация, масивно навлизане на преки чуждестранни инвестиции, ускоряване на икономическия растеж и ниско равнище на безработицата.

Всяка смяна на системата се отразява отрицателно върху икономиката. При другите страни тези промени доведоха до спад само за 2-3 години, след което започна процес на възстановяване. Движението надолу на българската икономика продължи 8 години и след това, още толкова време беше необходимо за възстановяване.

Възстановяването започна едва през 1997-1998 г., когато започва да се осъществява трансформация на обществото и икономиката. Но дотогава вече беше натрупано изоставане повече от 2 пъти. И от страни, които са били в една група в началото на прехода, след това разликата между нас и останалите страни стана чувствителна. Въпреки успешните 10 години на растеж в България, тази разлика продължи като тенденция и даже се увеличава (фиг. 11). Темповете на растеж могат да бъдат едни и същи, но когато базата е по-малка, разликата в чисто количествено отношение се увеличава и става много по-чувствителна.

Фигура 11

БВП на глава от населението (щатски дол.)

Източник: Transition Report – 2010, EBRD estimate.

Моите очаквания бяха, че след приватизацията на по-голямата част от предприятията, пазарната икономика ще получи основания за нормално функциониране и дефектите от първия период ще изчезнат. Това се оказва грешно предположение, защото моделът на търсене на доход от неикономически фактори от първия етап не беше преодолян, а видоизменен.

Основните характеристики на модела на функциониране на икономиката са следните - той е насочен не само към държавните предприятия, чиито брой намалява заради приватизацията, запазва се лицата и групите за получаването на рента на основата на политическа и икономическа власт, позиции в бюрократичната система, измама и други неикономически фактори, широко са представени измамите с ДДС, акцизи, митнически нарушения, присвояване на част от предприемаческите, структурните и др. фондове от ЕС. В крайна сметка се утвърди паралелна система на рентно ориентиран бизнес, който пречи на нормалното функциониране на пазарно ориентиран бизнес (нагласени конкурси, нелоялна конкуренция, предимства от неправомерно намалени разходи и т.н.). Това са пазарни дефекти, които държавата е призвана да премахне, още повече, че в нашият случай те възникват с участието на представители на политическата класа.

Тази системата не обхваща цялата икономика. Но нейното влияние се разпростира и върху тези сектори, които на пръв поглед изглеждат като независими, като не толкова поддаващи се на влияние на описаното до тук. Влиянието на тези дефекти във функционирането на пазарната икономика, а те са също и дефекти във функционирането на политическата система, това влияние е много по-голямо отколкото е техният кръг, в който се осъществяват. Това е основната пречка която не позволява на икономиката да се развива с

такива темпове, за които има потенциал и да използва всички възможности за развитие.

Темповете на растеж на икономиката можеха да бъдат по-високи, отколкото са сега, ако беше преодолян порочния модел на нейното функциониране. Ако беше изпълнено това условие, темповете на растеж можеха да бъдат по-високи с 2-3 процентни пункта и през периода 1998-2008г. Сега България можеше да бъде в групата на останалите страни от Централна и Източна Европа.

Основните изводи от анализа могат да бъдат резюмирани по следния начин. Основният проблем на икономическото развитие на България е съществуването на обществени институции, които не работят за обществен интерес и пречат на нормалния, пазарно ориентиран бизнес. Икономиката не страда от много пазар, а от дефекти във функционирането на пазара.

Като първа стъпка е необходимо да се признае порочния характер на връзката на политици с рентно ориентиран бизнес. Без това не можем да очакваме да започне осъществяването на реформи с цел осигуряване на нормални условия за функциониране на пазара и за защита на обществен интерес. След това е необходима програма и воля за нейното изпълнение.

Добре работещи институции не означава повече държавна намеса в икономиката, а изграждане на ефективно работещи институции, премахване на дефектите във функционирането на пазара, когато и където се появят, определяне на правилата и осигуряване на тяхното спазване.